

האתיקה הרפואית והשוואה | דבורה שמרית לאופר

הזוועות שחוללו רופאים בזמן השלטון הנאצי היו לשם דבר בגלל הברוטליות והסדיוס יוצאי הדופן שהם הפגינו. מאמר זה יעסוק באתיקה הרפואית בעקבות השואה, ויבחן כיצד הגילויים על הזוועות הרפואיות שבוצעו בתקופה זו השפיעו על התפתחות האתיקה הרפואית לאחר מלחמת העולם השנייה.

אתיקה, רפואה ומחקר רפואי בגרמניה מתחילת המאה העשרים ועד לתום מלחמת העולם השנייה (1900–1945)

לאורך ההיסטוריה פותחו שלל קודים אתיים לרופאים שעסקו במערכת היחסים הראויה בין רופא למטופל, המפורסם שבהם הוא שבועת היפוקרטס. בתקופה המודרנית קודים אלו החלו לשקף את האתגרים החדשים שניצבו בפני רופאים, ובפרט את נושא הניסויים בבני אדם. אולם עד המאה העשרים, כל הקודים שפורסמו היו מערכות אתיות פרטיות ולא מחייבות. בשנת 1900, גרמניה הייתה למדינה הראשונה שפרסמה קווי יסוד רפואיים.¹

בשלהי המאה התשע-עשרה ובתחילת המאה העשרים הייתה גרמניה מושא לחיקוי ולהערצה בעולם, ובמיוחד בארצות הברית, בזכות מחקריה פורצי הדרך בתחומי המדע השונים, ובתחום הרפואה בפרט. חלק מחוקרי הרפואה ביצעו ניסויים על אנשים בלי ליידע אותם על כך. הדבר חולל מספר שערוריות, ובעקבותיהן פורסמו בגרמניה בתחילת המאה העשרים הנחיות לאתיקה רפואית, שנועדו להתמודד עם השאלות המוסריות שהעלו המחקרים החדשים.² עם זאת, הניסיון החדשני של המדינה להגביל את המחקר ולהתערב בו נתפס כשלילי בקרב חוקרים רבים, ובפועל ההנחיות לא יושמו.³ למעשה, בחינת היחס כלפי חולים במהלך מלחמת העולם הראשונה מעלה כי גם צווי אתיקה רפואיים ותיקים, כדוגמת שבועת היפוקרטס, לא בהכרח כוּבדו.⁴ תחומי מחקר שהיו פופולריים במיוחד בתקופה זו בגרמניה, כמו גם בשאר העולם, היו הדרוויניזם החברתי והאאוגניקה.⁵ בעשורים הראשונים של המאה העשרים נוסדו גם בגרמניה שלל מכונים

¹ Michael A. Grodin, "Historical Origins of the Nuremberg Code," in *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human*, ed. George J. Annas and Michael A. Grodin (New York: Oxford University Press, 1992), 127.

² Stacy Gallin and Ira Bedzow, "The Holocaust as an Inflection Point in the Development of Research Ethics," *The International Library of Bioethics* 96 (2022): 231–232.

³ Rolf Winau, "Experimentation on Humans and Informed Consent: How We Arrived Where We Are," in *Dark Medicine: Rationalizing Unethical Medical Research*, eds. William R. LaFleur, Gernot Böhme, and Susumu Shimazono (Bloomington: Indiana University Press, 2007), 49–53.

⁴ Robert N. Proctor, "Nazi Doctors, Racial Medicine and Human Experimentation," in *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human*, ed. George J. Annas and Michael A. Grodin (New York: Oxford University Press, 1992), 24.

⁵ אאוגניקה עוסקת בהשפעת התורשה על מאפיינים התנהגותיים חברתיים, מתוך רצון "להשביח" את המין האנושי. ראו: Jakob Tanner, "Eugenics before 1945", *Journal of Modern European History* 10, no. 4 (2012): 458–479.

אוניברסיטאיים ומגזינים שעסקו בנושאים אלו, שנטלו חלק בשיח המשפטי והרפואי הנרחב אשר התנהל ברחבי העולם על הצורך "לתקן את הטעויות של הטבע".⁶ אך דווקא בתחום זה הובילו האמריקנים, שהיו הראשונים להתיר בחקיקה תוכניות עיקור בכפייה.⁷

החשיבות של הביולוגיה בשיח הנאצי הילכה קסם על רופאים רבים, שאף התפארו בכך שהמקצוע שלהם ביטא נאמנות יותר לתנועה הנאצית מכל מקצוע אחר.⁸ המנהיגים הנאצים ראו בנאציזם-סוציאליזם (National Socialism) כמעין ביולוגיה יישומית, ותפסו מגוון סוגיות חברתיות כבעיות ביולוגיות-רפואיות. עולם הרפואה הגרמני, מצידו, הראה נכונות להתגייס לפתרון ה"בעיות" הללו, ובתמורה מקצוע הרפואה קיבל סמכויות ומשאבים נרחבים.⁹ רופאים מילאו תפקיד פעיל ומוביל ביוזמה, באדמיניסטרציה ובהוצאה לפועל של כל תוכנית גזע נאצית משמעותית.¹⁰ לצד זאת הם הקדישו מאמצים ומחשבה לקידום ולהענקת לגיטימציה לתוכניות הרפואיות שלהם, ודווקא בשל כך, גרמניה הנאצית הייתה המדינה הראשונה בעולם שלימודי הרפואה בה כללו קורסי חובה באתיקה.¹¹

כחלק משיתוף הפעולה עם הנאצים, רופאים השתמשו באסירי מחנות לצורכי ניסויים. בניגוד להסברים שניתנו לאחר המלחמה, עדויות מראות כי הרופאים לא חויבו לבצע ניסויים שכאלה, אלא התנדבו לכך. במספר מקרים בכירים, הנאצים אף נדרשו לרסן רופאים נלהבים במיוחד.¹² האמונה של הרופאים בלגיטימיות של מעשיהם הייתה כה גדולה, עד שהיו ביניהם מי שהמשיכו בכך ממש עד לשחרור המחנות, דבר שהותיר עדים ועדויות רבות למעשיהם.¹³

משפט הרופאים וקוד נירנברג (1945–1947)

האסירים אשר עליהם בוצעו הניסויים הרגישו שנעשה להם עוול עמוק. הם מחו נגד הרופאים באופן אקטיבי, התנגדו להם, חיבלו בניסויים ואף עשו כמיטב יכולתם כדי לתעדם. למשל, האסירה הצרפתית ג'רמיין טיליון (Tillion) הסתירה סרטי צילום ובהם תיעוד של ניסויים מהמחנה רייבסנברוק (Ravensbrück) עד לשחרורה.¹⁴ עם השחרור פעלו האסירים כדי לעורר מודעות לנושא, וקראו לבנות הברית ולמדינות

⁶ Proctor, "Nazi Doctors, Racial Medicine and Human Experimentation," 24.

⁷ Michael R. Marrus, "The Nuremberg Doctors' Trial in Historical Context," *Bulletin of the History of Medicine* 73, no. 1 (Spring 1999): 120.

⁸ Proctor, "Nazi Doctors, Racial Medicine and Human Experimentation," 26–27.

⁹ *ibid*, 19.

¹⁰ *ibid*, 17–20.

¹¹ Tessa Chelouche, "Teaching Medical Ethics in Nazi Germany: Debunking the Myth that the Nazi Physicians Abandoned Their Ethic," *The International Library of Bioethics* 96 (2022): 15–17.

¹² *ibid*, 25–26.

¹³ Paul Weindling, "Introduction: A New Historiography of the Nazi Medical Experiments and Coerced Research," in *From Clinic to Concentration Camp: Reassessing Nazi Medical and Racial Research, 1933–1945*, ed. Paul Weindling (London and New York, Routledge, 2017), 5.

¹⁴ Paul Julian Weindling, *Nazi Medicine and the Nuremberg Trials, From Medical War Crimes to Informed Consent* (Basingstoke: Palgrave, 2004), 15.

הניטרליות להביא לדין את האחראים, בתקווה שהדבר ימנע הישנות של מקרים דומים. הם גם התריעו על הצורך בפיתוח האתיקה הרפואית.¹⁵

המפגש עם קורבנות הניסויים הרפואיים ועם רופאים שהיו בעצמם אסירים משוחררים הותיר רושם עז על קציני המודיעין המדעי של בנות הברית שנשלחו לחפש מידע על מחקרים נאציים. חקירותיהם הביאו אותם לקבוע כי הרופאים הגרמנים ביצעו פשעי מלחמה שהשתייכו לקטגוריה מיוחדת, שאת שמה טבע החוקר האמריקני ג'ון תומפסון (Thompson) – "פשעי מלחמה רפואיים". החוקרים האמינו שיש לתעד ולהקיע את מעשי הרופאים הגרמנים ולבסס קווים מנחים אתיים סדורים, כדי להבטיח שמקרים כאלה לא יחזרו ושעולם המדע ימשיך ליהנות מאמון הציבור ומחופש מחקרי. מאמצי החוקרים עוררו תגובה בינלאומית ושכנעו את התביעה הצבאית האמריקנית, שהובילה משפטים נגד פושעים נאצים, בצורך בתביעה מיוחדת נגד אנשי הרפואה.¹⁶

משפטי נירנברג נועדו בין היתר להוכיח לגרמנים שהאחראי למצבם היה הרייך השלישי, ולמנוע את עלייתן של טענות קונספיטיביות כדוגמת "תקיעת הסכין בגב האומה" שרווחו לאחר מלחמת העולם הראשונה. עם תום המשפט הבינלאומי נגד פושעי המלחמה הנאצים, שהתנהל בפני בית הדין הצבאי הבינלאומי בנירנברג, החלה סדרה של 12 משפטים בפני טריבונל צבאי אמריקני נגד קבוצות מיוחדות של נאצים. המשפט הראשון, נקרא באופן רשמי "ארצות הברית נגד קארל ברנדט" (United States vs. Karl Brandt), וכונה "משפט הרופאים", מאחר ש-20 מבין 23 הנאשמים בו היו רופאים. עבודות ההכנה למשפט התנהלו תחת לחץ ועומס, ועודף המידע לצד מחסור בכוח אדם הובילו לכך שפושעים רבים הצליחו לחמוק ולא עמדו למשפט,¹⁷ בהם למשל ד"ר יוזף מנגלה (Mengele).¹⁸

כתב האישום נבנה לאור המגבלות החוקיות, לכן נכללו בו רק פשעים שהיו קשורים למלחמה או שבוצעו במהלכה. הוא גם הוגבל בשל חשש מפני תקדים שינוצל נגד האמריקנים. על כן נושא האאוגניקה נדחק הצידה, בין היתר בגלל הקשרים הפוטנציאליים שלו לעולם הרפואה האמריקני, וגם תוכניות הסטריליזציה והאותנסייה¹⁹ לא זכו להתייחסות רבה בכתב האישום. הניסויים בבני אדם, שהיה קל יותר להוכיח מעורבות אישית בהם מאשר בתוכניות ההשמדה ההמונית, היו למוקד המשפט.²⁰

¹⁵ *ibid*, 1.

¹⁶ *ibid*, 220–221.

¹⁷ Marrus, "The Nuremberg Doctors' Trial in Historical Context," 110–112.

¹⁸ יוזף מנגלה היה רופא גרמני וקצין אס אס שכונה "מלאך המוות". הוא היה אחראי על סלקציות במחנה הריכוז וההשמדה אושוויץ, וביצע ניסויים באסירים שהגיעו למחנה. הוא והניסויים שביצע הפכו עם הזמן לידועים לשמצה במיוחד, ולסמל של הזוועות שבוצעו בזמן השלטון הנאצי. ראו: William E. Seidelman, "The Professional Origins of Dr. Joseph Mengele." *Canadian Medical Association Journal* 133 (1985): 1169–1171.

¹⁹ אותנסייה משמעה מעורבות רפואית בהמתת של חולים, ראו: Michael Wreen, "The Definition of Euthanasia", *Philosophy and Phenomenological Research* 48, no. 4 (1988): 637–653.

²⁰ Marrus, "The Nuremberg Doctors' Trial in Historical Context," 115–117.

https://www.youtube.com/watch?v=Md3B_7AD8II

התובע הראשי ב'משפט הרופאים' מסביר על הניסויים בבני אדם²¹

התביעה העדיפה למקם את זוועות הרופאים בתוך המערכת הפוליטית המעוותת של הנאצים, מאשר לראותם כאשמים בהפרה של עקרונות אתיים רפואיים, שהסטטוס המשפטי שלהם היה מעורפל.²² אך במובנים רבים, המשפט היה טריבונול אתי לא פחות משהיה משפט פלילי, ובמהלכו נדונו בעקביות שאלות על אתיקה רפואית. חלק מהנאשמים התייחסו לאתיקה הרפואית בהגנתם, ודנו בשאלה אם הניסויים עמדו בתנאים של עקרונות אתיים-רפואיים.²³ ההגנה טענה כי אין עקרונות המבחינים בין ניסוי אתי לכזה שאיננו אתי, וכי אין קוד אתי מחייב לרופאים.²⁴ עדותם של החוקרים והרופאים אנדרו קונוויי אייבי (Conway Ivy) וליאו אלכסנדר (Alexander) עוררה בקרב השופטים את הרושם המוטעה שכל החוקרים במערב מצייתים לכללים אתיים שלא נוסחו באופן רשמי, ושאת הפרת העקרונות הללו בידי הרופאים הנאצים אפשר לייחס רק להשפעת הנאציזם.²⁵ אלכסנדר סיכם את הגישה של התביעה לחוקרים הנאצים באמירה שמדע תחת דיקטטורה מוכפף להנחיות הדיקטטורה.²⁶

²¹ War Crimes Trials: Medical Case - Taylor explains medical experiments in indictment, *United States Holocaust Memorial Museum*, 1946 December 09, https://www.youtube.com/watch?v=Md3B_7AD8II

²² Weindling, *Nazi Medicine and the Nuremberg Trials*, 172.

²³ Sigrid Mehring, "Medical War Crime," *Max Planck Yearbook of United Nation Law* 15 (2011): 261.

²⁴ Shuster, "Fifty years later," 1439.

²⁵ Jay Katz, "The Consent Principle of the Nuremberg Code: Its Significance Then and Now", in *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human Experimentation*, eds. George J. Annas and Michael A. Grodin (New York: Oxford University Press, 1992),

²⁶ Marrus, "The Nuremberg Doctors' Trial," 111.

תמונה 1: ד"ר ליאו אלכסנדר מסביר במשפט את הנזק שנגרם לעדה ידוויגה זידו מהניסויים²⁷

פסק הדין היה יוצא דופן: הוא הציג הוכחות מתועדות לפשעים שבוצעו, המשיך לשאלת הלגיטימיות של ניסויים בבני אנוש, ונחתם בהצהרת עקרונות אתיים אשר נועדו להפצה רחבה.²⁸ מתוך הכרה בכך שהיעדר קוד אתי אחיד ומגובש וגוף בעל סמכות לאכוף אותו הקהו את עוקצם של קודים קודמים, השופטים החליטו לכלול בפסק הדין מערכת כללים בת עשרה סעיפים של עקרונות מחקר, שזכו עם הזמן לשם "קוד נירנברג". הדבר נועד לאפשר את שילובם של העקרונות הללו במשפט הפלילי הבינלאומי, ולהבטיח שיהיו לו השלכות מתמשכות.²⁹ בהתאם למיקוד של המשפט, הקוד התרכז בסוגיית המחקר בבני אדם, ובאופן חדשני הוא הציב במרכז את המטופל ולא את הרופא.³⁰ מעבר לדרישה שרופאים וחוקרים ישמרו על האינטרסים של המטופלים, וחיוב מקיף ליידוע המטופל לגבי הניסוי וקבלת הסכמתו להשתתפות, הקוד גם מצהיר

²⁷ Polish survivor Jadwiga Dzido shows her scarred leg to the court, while expert witness Dr. Alexander explains the nature of the medical experiment performed on her in the Ravensbrueck concentration camp. Dzido and Alexander were appearing as witnesses at the Doctors Trial, *United States Holocaust Memorial Museum*, 20 December 1946, <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa11987>.

²⁸ George J. Annas and Michael A. Grodin, "Introduction," in *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human Experimentation*, eds. George J. Annas and Michael A. Grodin (New York: Oxford University Press, 1992), 4.

²⁹ Gallin and Bedzow, "The Holocaust as an Inflection Point," 242.

³⁰ Shuster, "Fifty years later," 1439.

שהמטופל יכול להגן על עצמו באופן אקטיבי, דבר שהתבטא בדרישה חדשנית לתת למשתתפי הניסויים אפשרות לסגת מההשתתפות בהם לפי רצונם.³¹

תמונה 2: אולם המשפט³²

אתיקה רפואית לאחר משפט הרופאים וקוד נירנברג

השופטים, התובעים ועדי התביעה במשפט חשו שהם שרויים ברגע היסטורי, וציפו שהמשפט והקוד שנוצר יהוו התחלה של תהליך שישנה את עולם הרפואה והמשפט.³³ אך למרות השפעתם על פיתוחם של קודים וקווים מנחים, במובנים רבים המשפט היה רגע שיא בהכרה בזוועות הרופאים הנאצים, ואחריו נדחק הנושא מסדר היום הציבורי.³⁴

³¹ "Code Nuremberg," US Holocaust Memorial Museum, Last modified April 28, 2024.

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-nuremberg-code>

³² Brigadier General Telford Taylor, the U.S. Chief Counsel, delivers the prosecution's opening statement during the Ministries Trial, *United States Holocaust Memorial Museum*, 1948 January 06,

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1040925>.

³³ Gallin and Bedzow, "The Holocaust as an Inflection Point," 242.

³⁴ Shuster, "Fifty years later," 1439.

המלחמה הקרה הביאה לשינוי בסדרי העדיפויות, והתחרות על עליונות טכנולוגית לא הותירה עניין רב בסוגיות אתיות. העניין האנגלו-אמריקני הגובר במחקר אסטרטגי הוביל לניסיון לשאוב כמה שיותר מידע מאסירי מלחמה, ולהטלת חיסיון על חלק מהמידע על פשעי המלחמה הרפואיים. חלק מהנאשמים שזוכו במשפט הרופאים החלו לעבוד עבור ממשלת ארצות הברית, והצטרפו בכך למדענים נוספים ממדינות הציר שגויסו לשורות בנות הברית.³⁵

עולם הרפואה, מצידו, שאף להגן על הסטטוס והחופש של הרופאים כמו גם על אמון הציבור, והדבר השפיע על התגובה למשפט הרופאים ול"קוד נירנברג".³⁶ רבים ערערו על הלגיטימיות של המשפט, וראו בו צדק של מנצחים.³⁷ במערב גרמניה המוקד היה על ההגנה והשיקום של המוניטין המקצועי הגרמני בפני העולם, אך השיח הפנימי על פשעי הרופאים הודחק, ורופאים נאצים רבים המשיכו בעבודתם.³⁸ גם מחוץ לגרמניה רבים סירבו להאמין להאשמות נגד הרופאים,³⁹ או ביטלו את הזוועות הרפואיות כאקטים שבוצעו בידי קומץ של מטורפים ברברים, או כתוצר של כפייה מצד מערכת עריצה.⁴⁰ רבים ראו בזוועות הרפואיות דווקא הוכחה לסכנת הפוליטיזציה של הרפואה, ולחשיבות שבחופש המחקר המדעי.⁴¹ גם כשהשיח האתי התעורר מחדש בסוף שנות החמישים, לאחר עשור נוסף של מחקר ניסויי שהתעלם משאלות אתיות, לא חזר עולם הרפואה ל"קוד נירנברג" אלא הפנה מתקפה כפולה כלפיו: מחד גיסא נטען כי הוא גליליסטי מדי ולא מתאים לצרכים המודרניים, ומאידך גיסא נטען כי הוא כשל במשימתו להגן על רווחת המטופלים.⁴²

בשנת 1964 פרסמה הסתדרות הרפואית העולמית (WMA) את "הצהרת הלסינקי". ככל הנראה נבע פרסום ההצהרה מכך שמנהל המזון והתרופות האמריקאי (FDA) החליט לבצע סטנדרטיזציה של המחקר על תרופות ניסיוניות בארצות הברית, לאחר שמתן התרופה תלידומיד (Thalidomide) לנשים בהריון ללא בדיקה ראויה פגע קשות בתינוקות. קידום של ניסויים בתרופות בקנה מידה רחב בכל העולם חייב התייחסות לסוגיה של ניסויים בבני אדם בהקשר שונה מאשר המודל של מחנות הריכוז הנאציים, או המודל של יחסי רופא-מטופל פשוטים.⁴³ הצהרת הלסינקי הוצגה כתיקון ל"קוד נירנברג".⁴⁴ עם זאת, היו שטענו כי

³⁵ Weindling, *Nazi Medicine and the Nuremberg Trials*, 324–328.

³⁶ *ibid*, 291.

³⁷ *ibid*, 223.

³⁸ *ibid*, 334–337.

³⁹ Robert Baker and Matthew K. Wynia, "The Role of Professions in a State: The Effects of the Nazi Experience on Health Care Professionalism", *The International Library of Bioethics* 96 (2022), 47–48.

⁴⁰ Weindling, *Nazi Medicine and the Nuremberg Trials*, pp. 3–4.

⁴¹ *ibid*, 291.

⁴² *ibid*, 340–341.

⁴³ George J. Annas, "The Nuremberg Code in U.S. Courts," in George J. Annas and Michael A. Grodin (eds.), *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human* (New York: Oxford University Press), 204–205.

⁴⁴ Robert F. Drinan, "The Nuremberg Principles in International Law," in *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human Experimentation*, ed. George J. Annas and Michael A. Grodin (New York: Oxford University Press, 1992), 205.

מדובר בניסיון מכוון לערער את "קוד נירנברג", להשכיח את המורשת הנאצית, ולהעדיף שוב את טובת החוקרים על פני טובת המטופלים.⁴⁵ בפועל, כמו "קוד נירנברג", גם הצהרת הלסינקי לא הייתה בעלת תוקף מחייב, ואחריה המשיכו והתפרסמו עוד שערוריות רפואיות מחרידות ונחקקו קווים מנחים נוספים.⁴⁶ אף על פי שניתן לטעון כי משפט הרופאים ו"קוד נירנברג" נדחקו הצידה ולא היו בעלי השפעה מהותית, בחינה מעמיקה מראה כי דווקא בנושא הניסויים בבני אדם, שעמדו במוקד משפט הרופאים, ניכרה מגמה של התפתחות – גם אם היא איטית ואינה מקיפה, כך שהסטנדרט בנושא כיום שונה משהיה בתחילת המאה העשרים. אי אפשר גם להתעלם מכך שהשינוי חל בעיקר במדינות המערב, שבהן הייתה מודעות גדולה יותר למשפט הרופאים לאורך השנים⁴⁷ – ואילו בסוגיות אתיות שלא זכו באותה תשומת לב במשפט הרופאים, לא נצפתה מגמת התפתחות דומה. למשל, נושא העיקור בכפייה, שלא נדון בהרחבה במשפט, המשיך להתבצע במדינות המערב ללא כל הפרעה ואף ללא דיון עד לשלהי המאה העשרים.⁴⁸ בהקשר זה מעניין להוסיף שמאז השואה אמנם הוכחה מעורבותם של רופאים בעינויים של אזרחים זרים ובניסויים לא אתיים על בני מדינתם, אולם לא הועלו האשמות רציניות כי רופאים ביצעו ניסויים על אזרחי מדינות אויב, או הובילו יחידות מוות בזמן מלחמה.

ביבליוגרפיה

מקורות ראשוניים

Brigadier General Telford Taylor, the U.S. Chief Counsel, delivers the prosecution's opening statement during the Ministries Trial, *United States Holocaust Memorial Museum*, 1948 January 06,

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1040925>.

"Code Nuremberg." Last modified April 28, 2024.

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-nuremberg-code>

⁴⁵ George J. Annas, "The Changing Landscape of Human Experimentation: Nuremberg, Helsinki, and Beyond," *Health Matrix* 2 (1992), 124.

⁴⁶ George J. Annas and Michael A. Grodin, "Medical Ethics and Human Rights: Legacies of Nuremberg," *Hofstra Law & Policy Symposium* 3 (1999): 116.

⁴⁷ ראו את ההשוואה שנערכה לאחר נפילת חומת ברלין בין היחס לניסויים בבני אדם במזרח ובמערב גרמניה, למרות יחסה הבעייתי של האחרונה למשפט הרופאים: Eldad Davidov and Pascal Siegers, "Comparing Basic Human Values in East and West Germany", in *Komparative empirische Sozialforschung*, ed. Tilo Beckers, Klaus Birkelbach, Jörg Hagenah, and Ulrich Rosar (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010), 43–63.

⁴⁸ Tanner, "Eugenics before 1945," 459.

"Declaration of Helsinki." Last modified April 28, 2024.

<https://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=744>

Polish survivor Jadwiga Dzido shows her scarred leg to the court, while expert witness Dr. Alexander explains the nature of the medical experiment performed on her in the Ravensbrueck concentration camp. Dzido and Alexander were appearing as witnesses at the Doctors Trial.

United States Holocaust Memorial Museum. 20 December 1946.

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa11987>.

War Crimes Trials: Medical Case - Taylor explains medical experiments in indictment. *United States Holocaust Memorial Museum*. 1946 December 09.

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn1001605>.

מקורות משניים

Annas, George J. "The Changing Landscape of Human Experimentation: Nuremberg, Helsinki, and Beyond". *Health Matrix* 2 (1992): 119–140.

----- "The Nuremberg Code in U.S Courts: Ethics versus Expediency." In *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human Experimentation*, edited by George J. Annas and Michael A. Grodin, 201–222. New York: Oxford University Press, 1992.

Annas, George J. and Michael A. Grodin. "Introduction." In *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human Experimentation*, edited by George J. Annas and Michael A. Grodin, 3–11. New York: Oxford University Press, 1992.

----- "Medical Ethics and Human Rights: Legacies of Nuremberg." *Hofstra Law & Policy Symposium* 3 (1999): 111–123.

Baker, Robert and Matthew K. Wynia. "The Role of Professions in a State: The Effects of the Nazi Experience on Health Care Professionalism". *The International Library of Bioethics* 96 (2022): 35–58.

- Caplan Arthur L. "The Ethics of Evil: The Challenge and the Lessons of Nazi Medical Experiments." In *Dark Medicine: Rationalizing Unethical Medical Research*, edited by William R. LaFleur, Gernot Böhme and Susumu Shimazono, 63–72. Bloomington: Indiana University Press, 2007.
- Chelouche, Tessa. "Teaching Medical Ethics in Nazi Germany: Debunking the Myth that the Nazi Physicians Abandoned Their Ethic." *The International Library of Bioethics* 96 (2022): 13–34.
- Davidov, Eldad and Siegers Pascal. "Comparing Basic Human Values in East and West Germany". In *Komparative empirische Sozialforschung*, edited by Tilo Beckers, Klaus Birkelbach, Jörg Hagenah, and Ulrich Rosar, 43–63. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010.
- Drinan, Robert F. "The Nuremberg Principles in International Law." In *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human Experimentation*, edited by George J. Annas and Michael A. Grodin, 174–182. New York: Oxford University Press, 1992.
- Gallin, Stacy and Ira Bedzow. "The Holocaust as an Inflection Point in the Development of Research Ethics." *The International Library of Bioethics* 96 (2022): 229–246.
- Grodin, Michael A. "Historical Origins of the Nuremberg Code," In *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human*, edited by George J. Annas and Michael A. Grodin, 121–144. New York: Oxford University Press, 1992.
- Katz, Jay. "The Consent Principle of the Nuremberg Code: Its Significance Then and Now." In *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human Experimentation*, edited by George J. Annas and Michael A. Grodin, 227–239. New York: Oxford University Press, 1992.
- Marrus, Michael. "The Nuremberg Doctors' Trial in Historical Context." *Bulletin of the History of Medicine* 73, no. 1 (Spring 1999): 106–23.
- Mehring, Sigrid. "Medical War Crime." *Max Planck Yearbook of United Nation Law* 15 (2011): 229–279.
- Proctor, Robert N. "Nazi Doctors, Racial Medicine and Human Experimentation." In *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human Experimentation*, edited by

- George J. Annas and Michael A. Grodin, 17–31. New York: Oxford University Press, 1992.
- Pross, Christian. "Nazi Doctors, German Medicine and Historical Truth." In *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human Experimentation*, edited by George J. Annas and Michael A. Grodin, 32–52. New York: Oxford University Press, 1992.
- Seidelman, William E. "The Professional Origins of Dr. Joseph Mengele." *Canadian Medical Association Journal* 133 (1985): 1169–1171.
- Shuster, E. "Fifty years later: The significance of the Nuremberg Code." *New England Journal of Medicine* 337 (1997): 1436–1440.
- Tanner, Jakob. "Eugenics before 1945." *Journal of Modern European History* 10, no. 4 (2012): 458–479.
- Weindling, Paul Julian. *Nazi Medicine and the Nuremberg Trials: From Medical War Crimes to Informed Consent*. Basingstoke: Palgrave, 2004.
- "Introduction: A New Historiography of the Nazi Medical Experiments and Coerced Research." In *From Clinic to Concentration Camp: Reassessing Nazi Medical and Racial Research, 1933-1945*, edited by Paul Weindling, 3–32. London and New York: Routledge, 2017.
- Weindling, Paul. "From the Nuremberg 'Doctor's Trial' to the 'Nuremberg Code.'" *The International Library of Bioethics* 96 (2022): 219–228.
- Winau, Rolf. "Experimentation on Humans and Informed Consent: How We Arrived Where We Are." In *Dark Medicine: Rationalizing Unethical Medical Research*, edited by William R. LaFleur, Gernot Böhme and Susumu Shimazono, 46–56. Bloomington: Indiana University Press, 2007.
- Wreen, Michael. "The Definition of Euthanasia." *Philosophy and Phenomenological Research* 48, no. 4 (1988): 637–653.